

HİLAF İLMİ VE İSLAM HUKUKÇULARININ HUKUKİ İHTİLAFLARININ SEBEPLERİ

Yazan: Prof.Dr.Abdulkerim ZEYDAN
Çeviren: Yrd. Dr. Abdullah KAHRAMAN*

I- İSLAM HUKUKUNDA İHTİLAF¹ II- GİRİŞ²

* C. Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dal_ Ar. Gör.

¹) Bu bölüm Abdulkerim Zeydan'ın *Buhusu Fıkhiyye* (Bağdat 1986) adlı eserinin 271-302 sayfalar arasında yer alan "*el-Hilaf fi 'ş-Şeriatı'l-İslamiyye*" başlıklı makalesinin tercümesidir.

²) **Mütercim'in Notu:** Ötedenberi İslam hukukçuları arasında ki ihtilaflar bazı yanlış ve yersiz anlamalara sebep olmuştur. Bu yanlış anlamaların günümüzde de bazı kimseler tarafından tekrar edilen ve en bariz olanı her fıkıh mezhebinin ayrı bir din gibi sanılmasıdır. Bu yanlış anlamaların bir sonucu olarak da bazen kaç tane İslam olduğu sorusuna muhatap olunmaktadır. Yani fıkıh meselelerindeki ihtilaflar birer ayrı din gibi telakki edilmektedir. Halbuki durum hiç te böyle değildir. Nitekim tercüme edilen makale okunduğunda olayın böyle olmadığı anlaşılacaktır. Ancak biz şu kadarını ifade edelim ki, İslam hukukunda mezhep imamlarının ihtilafı modern hukuktaki doktrin ihtilaflarını andırmaktadır ve dozajında tutulan bu ihtilaflar İslam hukukuna doktrin zenginliği kazandırmaktadır. İhtilafın sebepleri bir yana ihtilaf sonucu ulaşılan her görüşün farklı devirlerde farklı insan grupları arasında uygulanma imkanı vardır. Dolayısıyla bir mezhep ve alim tarafından tercih edilmeyen bir görüşün tamamen lüzumsuz olarak ortaya konduğu söylenemez. İşte İslam hukukuna göre yapılacak kanunlaştırmalarda bu ihtilafın ve doktrin zenginliğinin büyük önemi vardır. Biz de hem bu hususa işaret etmek hem de bahsettiğimiz yanlış anlamaları bir ölçüde de olsa bertaraf etmek için konunun uzmanı tarafından yazılmış bir makalenin tercüme edilip yayınlanmasını uygun gördük. Ancak tercüme bir katkı sağlaması ve konuya bütünlük kazandırması amacıyla aşağıdaki hususlara işaretin de yararlı olacağını umit ettik.

İLM-İ HİLAF'IN TANIMI: İstinbat olunan bir şer'i hükmü muhalifinin hedminden (iptalinden) korumak için şer'i delillerin ahvalinden bahseden bir ilimdir. (Bk. İsmail Hakkı İzmirli, *İlm-i Hilaf*, s. 3. Bir başka tanım için bk. Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunun*, I,721.) Bu ilim bazan Cedel ilmi ile karıştırılmaktadır. Ancak aralarında fark bulunmaktadır. Zira cedel, muhaliflerden birinin ya da ikisinin birden, söz, görüş veya durumlarını ileri sürüp savunarak, başkalarını ikna edip fikirlerini kabul ettirmeye çalışmalarına denmektedir. Hilaf ilmi ise, fıkıh görüşlerinden hangisinin daha isabetli olduğunu ortaya çıkarmak için karşılıklı deliller ileri sürme ilmi olarak tanımlanmıştır. (Bk. Cabir Alvani, *İslam'da İhtilaf Usulü*, s. 22.) Bazı alimler ise cedel ilmini, batıl da olsa müdafaa edilmek istenen bir şeyi müdafaa, hak da olsa çürütülmek istenen bir şeyi çürütme gücünü veren ilimdir, diye tanımlamışlardır. (Bk. Cürcani, *Ta'rifat*, s. 20) Bu tanıma göre, cedel ilmi hilaf ilminden daha geneldir.

İLM-İ HİLAF'IN DOĞUŞU: Bu ilmin doğuşu çok eskilere dayanmaktadır. Hatta hilaf ilminin doğuşu fıkıh ilminin doğuşu kadar eskidir denebilir. Ancak İslam hukuk tarihçileri hilaf ilminin derli toplu olarak Debusi (V.432) ile başladığını söylemektedirler. Ne varki bu, Debusi'den önce eser verilmediği anlamına gelmez. Hatta Debusi'den önce bu ilimle ilgili pek çok eser verilmiştir. Fıkıh ilminin doğuşu ile birlikte o devrin alimleri bilgi birikimleri ve kültür seviyeleri nisbetinde farklı icthatlarda bulunmaya dolayısıyla da ihtilaf etmeye başlamışlardır. Dört meşhur mezhep imamına kadar durum böyle devam etti. Daha sonra onlar etrafında geniş kitleler oluştu. Bu kitleler sözkonusu mezhep imamlarından dilediklerini taklide yöneldiler. Bu durum hilafın mecrasını değiştirdi. Önceki alimler şer'i deliller hususunda ihtilaf ederken mezhep müntesipleri taklit etmekte oldukları mezhep imamlarının usulünün ve buna bina ettikleri furu fıkıh hükümlerinin doğruluğunu diğer mezhep müntesiplerine karşı savunmaya yöneldi. Böylece mezhep mensupları arasında büyük ve çetin münazaralar yapılmaya başladı. Zira her mezhep müntesibi kendi usulünü oluşturmuş ve onlara uygun fıkıh icthatlar ortaya koymuştu. Ve her mezhebin usul ve icthadı kendince sahih, sağlam ve tutarlı idi. Bu ihtilaflar bazan şafiive Hanefiler bazan da diğer mezhepler arasında olmaktadır. Hatta bazan aynı mezhep alimleri arasında aynı meselede farklı görüşler ortaya konulmuştu. İşte ihtilafa konu olan bu meselelere "*hilafiyat*" adı veriliyor ve bu meseleler ilmi hilafın da konusunu oluşturuyordu. (Bk. Katip Çelebi, I, 721)

İslam hukuk tarihçelerinin ifadelerine göre, hilaf ilmi ile ilgili telifler hicri 2. asırdan itibaren başlamıştır. Zira o dönemde bazı alimler sahabe ve tabiine ait farklı görüş, fetva ve nakilleri kendilerine ait müstakil kitaplarda topluyorlardı. Müçtehit imamlar dönemine gelindiğinde onlar fıkıh meseleleri ortaya

1-İbn Teymiyye (V.728) şöyle demiştir: “Allah Teala bize icma ve ittifakı emretmiş, ihtilaf ve tefrikayı ise yasaklamıştır.”³ İbn Teymiyye’nin dediği, Kur’an’ın söylediği ve sünnetin getirdiğinin ta kendisidir. Zira Yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur: ”Hepiniz toptan sımsıkı Allah’ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın...”⁴”Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra tefrikaya ve ihtilafa düşenlerden olmayın...”⁵.

Bu konuda Hz.Peygamber’den pekçok hadis nakledilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:”...ihtilaf etmeyin, şüphesiz sizden öncekiler ihtilaf etti ve helak oldu⁶.”; ”...Allah’ın eli cemaat ile birliktedir. Kim cemaatten ayrılırsa cehenneme girer⁷.” Kur’an ve sünnette yer alan bu ve benzeri nassların ortak noktası şudur: İttifak ve birliği emretmek, ihtilaf ve tefrikayı yasaklamak.

III- İHTİLAF VE HİLAFIN ANLAMI

2-**İHTİLAF** (« €«) **sözlükte**; halinde, görüşünde ve sözünde başkalarından ayrı bir yol tutarak bir şey üzerinde ittifak etmemektir. Aynı şekilde eşitsizlik anlamına da gelir. Buna göre her şey eşit olmadığı sürece farklı ve değişik olur.

HİLAF (€«€) Arapça’da “h-l-f” kökünden gelip zıtlık anlamındadır. Hilaf, ihtilaf ile aynı anlamdadır. Anak ondan daha kapsamlıdır. Çünkü hilaf, zıt anlamındadır. Herne kadar birbirinin zıddı olan ikişey birbirinden farklı iseler de her farklı iki şeyin birbirinin zıddı olması gerekmez⁸.

3-**İhtilafın Terim Anlamı**: İslam hukukçularına göre ihtilaf, dünya ve ahirette insanı sıkıntıya düşüren veya saadete erdiren, din ve fikir ayrılığını ifade eder⁹.

4-**Hilafın Terim Anlamı**: İslam hukukçularının terminolojisinde hilaf, ihtilafı eş anlamlıdır. Fakat imam Şatibi"muvafakat" adlı kitabında hilafın şer'i delillere uyarak Şari'in maksadını araştırmaktan değil de saptırıcı hevadan kaynaklandığını söylemiştir. Bundan dolayı,- tıpkı İslam hukukunda sıhhati kesin olan emirlere muhalif olan şey dikkate değer bulunmadığı gibi- hilaf terimi de dikkate değer bulunmaz. (pek kullanılmaz).

Şatibi’ye göre ihtilaf, hakkında kat’i (kesin) nass bulunmayan, ictihada dayalı meselelerde müctehitlerin ortaya koyduğu görüşlerdir. Ya da Şatibi’nin bir başka ifadesiyle ihtilaf, bazı delillerin kapalılığı ve o delillerin farkında olmayışı sebebiyle müctehitlerin nazarında çelişen iki (ihtimale de) açık taraf arasında bulunan meseleler hususunda ortaya çıkan durumdur¹⁰.

5-Gerçek şu ki, hilaf ve ihtilaf terimlerini imam Şatibi’nin benimsediği gibi birbirinden farklı düşünmek hiç bir dayanağını göremediğimiz ve Şatibi’ye ait bir durumdur. Halbuki İslam hukukçuları *hilaf* ve *ihtilafı* aynı anlamda kullanırlar. Buna göre

koyarken öncekilere ait farklı görüşleri delilleriyle birlikte zikrediyorlardı. Bu ihtilafli meselelere kendi tercihlerini ekliyorlardı. (Bu konuda yazılmış eserlerin özet bir listesi için bk.Ali eş-Şerbeci ve Kasım Nuri’nin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ed-Dimeşki’nin Rahmetü’l-Ummeti fi ihtilafı’l-Eimme adlı esere yazdıkları önsöz, s.17.)

3) *Mecmeu’l-Fetava*, XIX, 16.

4) Al-i imran, 3/103.

5) Al-i imran, 3/105

6) Al-i imran, 3/105

7) Tirmizi, Fiten: 7; Nesai, Tahrim: 6.

8) İbn Münzir, *Lisanu’l-Arab*, I, 430vd; Rağıb el-İsfahani, *el-Mufredat*, 674.

9) Şatibi, *el-Muvafakat*, IV, 110, 144vd.

10) Şatibi, a.g.e, IV, 110, 144vd.

ihtilaf, (söylenen doğru, yanlış ve şaz görüşü gözardı ederek) icthad meselelerinde İslam hukukçularının üzerinde ittifak etmediği şeydir. İbni Teymiyye'nin şu sözü bu kullanımlara bir örnektir: "O, fıkıh usulünde *hilaf* ve mezhep (görüş) sahibi olanların kendisine meylettği pek çok kıyasdan daha kuvvetlidir"¹¹. "Bunun gerekmediği hususunda alimler arasında bir *hilaf* yoktur..."¹² İ.Haldun da Mukaddime'sinde şöyle der: "Bil ki, şer'i delillerden çıkartılmış olan bu fıkıhta müctehitler arasında anlayış ve görüşlerinin değişik olması sebebiyle bulunması mutlaka gerekli olan çok *ihtilaf* vardır"¹³. İ.Teymiyye ve İ.Haldun'un sözlerinden anlaşılıyor ki, hilaf kelimesinden maksat, değerini, doğruluğunu, ve yanlışlığını göz önüne almaksızın İslam hukukçularının ortaya koyduğu görüşlerdir. işte ihtilaf'ın anlamı budur.

IV- İHTİLAFTAN ALIKOYMANIN FAYDALARI:

6-Mademki İslam, icma ve ittifakı emredip, tefrika ve ihtilafı yasaklıyor o halde bu emir ve yasak bazı hususlara işaret eder. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

a-İhtilaf, insanlar arasında bulunması mümkün olan bir şeydir. Eğer bulunması imkansız olsaydı İslam hukuku onu yasaklamaz ve mükelleflerden onun terkini ve ona düşmemeyi istemezdi. Çünkü imkansız olana düşmekten nehyetmek boş bir şeydir. Hakim olan Allah ise boş şeyi emretmekten münezzehtir.

b-İhtilaf bulunması ve insanlar tarafından yapılması mümkün olan bir şey olunca ondan korunulması da mümkündür. Aynı şekilde onun zıddını yapmak da mümkündür ki bu da ittifaktır. Çünkü, İslam hukuk usulünden bilinmektedir ki, teklif (yükümlülük) ancak güce göre yapılır veya imkansız olan teklif edilmez.

c-İhtilaf, İslam hukukunda yasaklanmış olunca aynı şekilde kötülenmiş demektir. Zira (İslam hukukunda) yerleşik bir prensibe göre, istisna olan durumlar hariç kötüleme (zem) ancak (bir şeyin) yasaklanmasından sonra gelir veya ona yakın olur.

4-İhtilaf, yasaklanmış ve kötülenmiş olunca kim ona düşerse veya ona karışırsa o mesuliyet altına girer ve ona ceza gerekir. Aynı zamanda bu, kötülenen yasakları işleme hususunda şer'i bir kaidedir.

V- SORULAR:

7-Dediğimiz gibi mademki ihtilafın, bulunması ve kendisinden korunulması mümkündür, o halde o, yasaklanmıştır, kötülenmiştir; ihtilaf eden cezaya uğrar. Biz burada insanlar arasında ihtilafın bulunmasının imkan sınırını soruşturuyoruz; yani ihtilaf az mı bulunur yoksa çok mu? Gereklik ve katıyyet derecesine ulaşır mı? Aralarında olan şeylerde müslümanlar ihtilafın dışında kalırlar mı kalmazlar mı? İhtilaf bir türlü müdür yoksa çeşitli midir? Bütün bu ihtilaf çeşitleri kötülenmiş midir. Yoksa bir kısmı mı kötülenmiştir? ihtilafın sebepleri nelerdir? ihtilaftan korunmak mümkün müdür? ihtilaf edenler cezalandırılır mı? Bu suallerden başka bu konuda pek çok soru akla gelmektedir.

Gerçek şu ki, bu konu oldukça geniştir. Basit bir araştırmanın veya bir dergideki makalenin bunu kapsamı mümkün değildir. Bu genişlikten dolayı konuyu kapsamlı bir şekilde ele almayı bir başka fırsata bırakıp konunun sadece bir kısmını ele almayı tercih ettim.

VI- İHTİLAFIN MEYDANA GELMESİ

A-İNSAN TABİATI

11) İbn Teymiyye, *Mecmuu Fetava*, XX, 42.

12) İbn Teymiyye, a.g.e, III,117 (Buralarda İbn Teymiyye ihilaf' terimini kullanmıştır.) (Mütercim)

13) İbn Haldun, a.g.e, 456.

8-insanlar, şekil, suret ve renk bakımından oldukça farklıdırlar. Öyle ki, eşkal ve cisimlerine ait hususlarda tamamen birbirine benzeyen iki kişi bulmamız imkansızdır. Aslında bu farklılık, Allah Teala'nın kudretinin büyüklüğünü gösteren en büyük delillerdendir. Kur'an-ı Kerim bu farklılığa işaret etmiş ve bu farklılığın Allah'ın kudretini gösterdiğine dikkat çekmiştir. Allah (c.c) Şöyle buyuruyor. "Yer ve gökleri yaratması, dil ve renklerinizin ayrı olması onun ayetlerindedir¹⁴."

İnsanların farklı oluşu, şekil ve suret sınırında kalmayıp bunlardan daha önemli olan, kabiliyet, meyil, yöneliş, akıl, zeka, idrak, tabiat ve huylarına; ayrıca insanı meydana getiren diğer önemli unsurlara da uzanır. Bu sahada insanların farklılığı gerçekten büyüktür. Onu tamamıyla anlayıp kavraması zor, belki de imkansızdır. Kişi bizzat kendisi nefsinin kıskançlığını ve onun meyillerini onda çalkalanan yöneliş, tepki, değişim, rıza, kızgınlık, sevgi, yadırgama, yönelme ve geri durma gibi çağrışımları tamamen idrak edemez. Bu sebeple Peygamber (S.A.V) çoğu zaman şöyle dua ediyordu: "*Ey kalpleri dönderen! kalbimi iman üzere sabit kıl.*" insan kendini anlatmak (nitelemek) ve içindikileri tamamen açığa vurmaktan gerçekten acizdir, dediğim zaman bunlarda abartma yapmış olmuyorum. Bu korkunç farklılıklar, yine ilahi kudreti gösteren büyük delillerdendir.

9-insanlar arasındaki bu farklılıklara (ihtilaf) görüş, düşünce, inanç, hakkı görme ve idrak etme kolaylığı, hakka koşma, ondan uzaklaşma, onu sevmeye, ondan yüz çevirme, ona uygun ve aykırı yaşama hususundaki farklılıklar (ihtilaflar) da eklenmiştir. Öyle ki, bazı insanlar, hakkı görme hususunda şiddetli körlük derecesine ulaşır da büyük yaratıcıyı inkar eder. Bazı insanlar ise yaratıcıyı inkar hususunda ısrar eder, onun haricinde inek, taş, ağaç ve insana tapınmayı kabul ederler. işte bu, ahmaklık, cehalet ve sapıklığa kaymakta insan tabiatının korkunç istidat ve kabiliyetinin sınırını gösterir. Şüphesiz, insanlar arasındaki görüş, düşünce ve inanç hususundaki ayrılıkları dünya ve ahirretteki bedbahtlık, mutluluk ve farklılık takip eder.

B-İHTİLAFA GEREKLİDİR

10-Anlattığımız bu ihtilaflar, insanın oluşum ve yaradılışının gereklerindedir. Eğer Allah (c.c) dileseydi insanları bir fotoğrafın nüshaları gibi bir tek şekilde yaratırdı. Fakat Allah bunu dilemedi. Çünkü eğer Allah Onu yapsaydı müşahade ettiğimiz bu insan olmazdı, o başka bir cins olurdu. Allah Teala şöyle buyuruyor: "*Eğer Rabbin dileseydi insanları tek bir ümmet kıları. Fakat, Rabbinin merhamet ettikleri bir yana insanlar, hala ayrıktadırlar. Esasen onları bunun için yaratmıştır*¹⁵." Razi, tefsirinde bu ayetin izahını yaparken şöyle diyor: Bu ayette kasdolunan, insanların din, ahlak ve işlerinde farklı oluşudur¹⁶. Allah c.c, şayet dileseydi aralarında farklılık ve ihtilaf olmaksızın insanları bir tabiat bir düzen ve bir kabiliyette yaratırdı. O zaman onların da inanç ve düşünce farklılığı olmazdı. Fakat Allah c.c bunu dilemedi. (İnsanı ihtilafa uygun bir tabiatla yarattı). Çünkü bu, yeryüzünde bulunan insanın tabiatından değildir. Onları şu anda oldukları durumda yarattı. Yaradılıştaki farklılık, insanları apaçık bir gerçekte (bile) ihtilaf etmeye götürür. Bu güçlü ihtilaftan ancak, Allah'ın rahmeti kendisine ulaşır, hakka ulaşabilenler kurtulur. Her ne kadar kendi aralarında ihtilafa düşen batıl ehliyle ihtilaf etseler bile, onlar hakta ihtilaf etmezler, aksine ittifak edeler¹⁷. el-Acurri şöyle demiştir:

14) Rum, 30/22.

15) Hud, 11/118.

16) Razi, Tefsir, VIII, 76.

17) Bk Sıddık Hasan, *Fethu'l-Beyan Fi Makasidi'l-Kur'an*; Seyyid Kutub, *Fizılal*, XII, 149.

Allah (c.c) kitabında yarattıkları arasında dilediğini hidayet etmesive dilediğini saptırması için ihtilafın gerekli olduğunu bize bildirmiştir. Sonra ayet şöyle devam etmektedir: “*Eğer Rabbin dileseydi insanları tek bir ümmet kılardı*”¹⁸.”

11-Burada şunu hatırlamak gerekir ki, insan tabiatı ve onun ihtilafı gerektirmesi hususundaki sözümüzden, bütün zaman ve şartlarda kayıt ve şartsız ihtilafın var olacağı kastedilmemektedir. Aynı şekilde bu söz, bir zamana kadar da olsa insanlar arasında ittifakın imkansız olacağını ve aralarındaki gerçekte ittifak etmelerinin mümkün olmadığını da ifade etmez. Ancak bununla kastedilen şudur: insanların idrak meyil ve tabiatlarındaki farklılık, şartları ve sebepleri bulunup engelleri ise bulunmadığı zaman insanda güçlü ihtilafa yeterli bir kabiliyet meydana getirir. Fıtrat bozulmadan kaldığı müddetçe insanlar gerçeği anlar ve bu husustaki ihtilaf sebeplerini ortadan kaldırır. Çünkü Allah (c.c) insanları Zatını tanımaya ve gerçeği anlamaya kabiliyetli olarak yaratmıştır. Allah ve Peygamberin buyurdıkları bunu gösterir. Allah (c.c) şöyle buyuruyor: “*Ey Muhammed! Hakka yönelerek kendini Allah’ın insanlara yaradılıştaki verdiği ver. Zira Allah’ın yaradılışında bir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bilmezler*”¹⁹.” Peygamber (a.s) da şöyle buyuruyor: “*Her doğan İslam fıtrata üzerine doğar, (sonra) annesi ve babası onu yahudileştirir, hristiyanlaştırır veya mecusileştirir. Bu hayvanın uzuvca yavrusunu noksansız doğurmasına benzer. O uzvu kesmedikçe onda bir eksiklik görüyor musunuz?*”²⁰“ İşte bu, kazanıp kaybetme sebep ve şartları bulunduğu zaman insanın afiyeti kazanıp ve sonra kaybetmesindeki kabiliyetine benzer.

C- MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ İHTİLAFA

12- İnsanlar arasındaki ihtilaf-açıkladığımız yönüyle-tabiatlarının gereği ise bu müslümanlara sirayet edip başkaları gibi onlar da ihtilaf eder mi? Aslında Allah ve Resulü bizi ihtilafı sakındırıp ihtilaf edene karşı tehditte bulunmaktadır. Fakat Hz. Peygamberin de bir hadisinde tehdit yollu buyurduğu gibi müslümanlar arasında da ihtilaf mutlaka bulunacaktır. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “*Sizden öncekilerin yoluna karış karış, arşın arşın uyacaksınız. Öyleki, onlar bir kelerin deliğine girse siz de onları takip edeceksiniz. Dediler ki, Ey Allah’ın Resulü bunlar hristiyan ve yahudiler midir? Hz. Peygamber de, ya kim? diye cevap verdi.*”²¹ Bir başka hadis ise şöyledir: “*Yahudiler yetmişbir fırkaya, hristiyanlar yetmişiki fırkaya ayrıldı. Benim ümmetim ise yetmişüç fırkaya ayrılacak*”²² Bu hadis gösteriyor ki, ihtilaf bizden öncekilerin adettir.

13- O halde denebilir ki, mademki bu sakıncalı şeyin - ihtilafın - bulunacağı peygamberin haber verdiği gibi Allah’ın bilgisi dahilindedir. O halde ihtilafı sakındırmanın hikmeti nedir? Cevap: Meydana gelecek olan ihtilaf bütün ümmeti kapsamaz. Zira peygamber (a.s) şöyle haber vermiştir: Ümmetimden bir taife devamlı hak üzere bulunur. Kıyamet kopana kadar onlara muhalefet edenler onlara zarar veremez.”²³ Şüphesiz ihtilafı sakındırmadan bu taife istifade edecek ve hak üzerinde ona yapışarak, onda ihtilaf etmeden ittifak etmiş olarak kalacaklardır. Bunun gibi Allah’ın sevmediği bir şey olan ihtilafı ve sevdiği bir şey olan icmaı aynen bilmek ve Allah’ın bize haber verdiklerinin olacağını doğru kabul etmek, şeriatın haberleriyle müslümanda kesin bilgi

18) el-Acurri, *Kitabu’ş-Şeri’a*, 14.

19) Rum, 30/30.

20) Müslim, Kader: 25.

21) Buhari, İ’tisam: 14; Müslim, İlim: 6.

22) Münavi, *Feyzü’l-Kadir*, II, 20.

23) Buhari, Humus: 7.

meydana getirdiği için bunların hepsi müslüman için hayırlıdır. Sonra bu sakındırma, Peygamberlik mesajının kapsamına dahildir. Bilindiği gibi herne kadar bu mesajın içeriğinden bir kısmına insanlarca uyulmayacağı Allah tarafından bilinmiş olsa bile bu mesajı tebliğ etmek peygambere gereklidir. Sonra sorumluluk ve onun gerektirdiği ceza ancak tebliğ ve korkutmadan sonra olur. Allah (c.c) bu hususta şöyle buyuruyor: *"Biz peygamber göndermedikçe azab etmeyiz."*²⁴ insanlar bir delil üzerinde hareket etsinler diye onları ihtilaftan sakındırmak ve onlara ihtilafı yasaklamak gereklidir.

VII- İHTİLAFA VE İHTİLAFAÇILARIN ÇEŞİTLERİ

A- İHTİLAFA ÇEŞİTLERİ

14-Demiştik ki, (şartları ve sebepleri bulunduğu zaman) insanlar arasındaki ihtilaf, insani tabiatlarının ve huylarının icabı olarak bulunur. Bundan dolayı da ihtilaf edilmesinde gariptenecek bir şey yoktur. Ancak bu ihtilaf, ihtilafın bütün çeşitlerini ve ihtilaf edenlerin tamamının kötülendiğini ifade etmez. Aslında bu konu izaha muhtaçtır. Şer'i nasslar ve ihtilafçıların durumlarının araştırılması sonucu ortaya çıkmıştır ki, ihtilaf üç kısımdır.

1-Hem ihtilaf hem de ihtilaf edenin kötülendiği ihtilaf.

2-Hem ihtilaf hem de ihtilaf edenin övüldüğü ihtilaf.

3-Caiz olan ve ihtilaf edenin ise mükafatlandığı ihtilaf.

1-Kötülenen İhtilaf

15-Bu da birkaç çeşittir. Kötülenen ihtilaf çeşitlerinin en kötüsü, kafirin ihtilafıdır. Zira insanlar, Allah'a inanan ve inanmayan, Allah'a ve kitaplarına inanan ve inanmayan olarak kısımlara ayrılır. Kur'an-ı Kerim bir çok ayet-i Kerimede bu ihtilafa işaret etmiştir. Şu ayet bunlardan biridir: *"İşte bunlar Rableri hususunda hasımlaşan iki hasımdır..."*²⁵. İbni Kesir bu ayetin tefsirinde, *"Bu iki hasım"* ile mümin ve kafirlerin kastolunduğunu söylemiştir. Bunun da Mücahit ve Ata'dan nakledildiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda bu, Keşşaf sahibinin (Zemahşeri'nin) kavlidir ve Razinin tercih ettiği görüştür. Çünkü Razi şöyle demiştir: *"Ayette kastolunan, mü'minlerin topluluğu ve cemaatleri ile kafirler topluluğu ve onların cemaatleridir. Herne kadar kafirlerin tamamı buna dahil olsa bile yine de durum böyledir"*²⁶. Açıktır ki, kafirler müminlere muhaliftir ve ihtilafları da çok kötülenmiştir.

16- Müslüman olup da kötü arzularına uyan (ve bu sebeple ihtilaf edenlerin) ihtilafı da kötülenen ihtilaftan sayılmıştır. Zira bunlar kötü arzularına nisbetle "heva ehli" diye isimlendirilmişlerdir. Yani onlar nefislerinin hevasıyla, batıl (yanlış) ve fasit (bozuk) yorumlarla (te'vil) gerçeğe muhalefet ederler ki bu te'villeri müminin nefsi ancak kendisine de heva karıştığı zaman kabul eder. Hariciler bunlardandır. Zira onlar, Kur'an-ı arzuları doğrultusunda te'vil ettiler, ehl-i sünnet'in üzerinde bulunduğu hakikate muhalefet ettiler, onlardan ayrıldılar ve kanlarını helal saydılar. Haricileri kötüleme ve savaşa da olsa onların şerlerini defetme hususunda, bir çok Hadis-i şerif varit olmuştur. Bu hadislerin özeti şudur: Kişi, ibadeti çok olsa bile hevasına uyduğu zaman sapıklık gafletine düşer. Bundan dolayı İbni Abbas (r.a) kendisine Hariciler'in namaz ve ictihatları anlatılınca şöyle dedi: *"Onlar, Yahudi ve Hıristiyalardan daha güçlü içtihat yapıyor"*

24) İsra, 17,15.

25) Hac,22/19.

26) İbn Kesir, Tefsir, III, 212; Zemahşeri, Keşşaf, III, 15; Razi,Tefsir, XXV, 21.

değillerdir. Halbuki Yahudi ve Hıristiyanlar bu içtihatlarına rağmen sapıklık üzere idiler²⁷.”

Bidat ehline gelince, umumiyetle onlar, Allah ve Resulünün meşru kılmadığı şeyleri İslam hakkında söyleyenlerdir. Bundan dolayı İslamın adetlerine ve şeriate muhalif olurlar. Dini bir terim olarak *bi'dat*; Allah ve Rasülü'nün teşri' kılmadığı (hüküm olarak koymadığı) şeydir. Bid'at, yüce İslam dininin mübah görmeyip ve bağlayıcı bir tarzda emretmediği her şeydir. Fakat Allah'ın vacip ve helal kıldığı ve şer'i delillerle emredildiği bilinen şey, Allah'ın ortaya koyduğu dine dahildir. İster bu, Peygamber (s.a.v) devrinde kendisiyle amel edilsin isterse edilmesin. Fakat kendisinden sonra onun emriyle kendisiyle amel edilmiş olanlardan olursa (o da dindendir.) Bunun misali: Mürted (dinden dönen) ve haricilerin öldürülmesidir. İşte bu, Peygamber'in sünnetindedir, sünnetin dışında değildir. Hulefa-i Raşidin'in sünneti (uygulaması) de dindendir. Çünkü Peygamber (s.a.v) ona uymayı emretmiştir²⁸.

17-Kötülenen ihtilaf'ın bir çeşidi de, İslam mezheplerini taklit edenler (çeşitli mezheplere mensup olanlar) arasındaki ihtilaftır. Öyle ki, bu ihtilaf, onları kendi tabi oldukları mezhep görüşünün doğru, ona muhalif olanın da kesinlikle yanlış olduğu inancına sevkeder. Sonra da bu durum onları dağınıklığı artıran ve söz birliğini bozan tehlikeli sonuçlara götürür. Mesela: Mezhepçe kendilerinden ayrı olanın arkasında namaz kılmamak gibi. Çoğu kere iş geçmişte olduğu gibi bu münazara ve husumete varır. Şüphesiz ihtilafın bu çeşidi kesinlikle kötülenmiştir ve anlamı yoktur. Çünkü, İslam mezhepleri ancak, Kur'an ve sünnetteki dini (şer'i) nassların yorum(tefsir) şekilleri ve şeriat esaslarına göre hüküm çıkarmaktan ibarettir²⁹. Müslümana lazım gelen, Allah'ın indirdiğine ve Peygamber (s.a.v)'in beyan ettiğine uymaktır. Müslüman bunu kendi başına anlamaktan aciz olduğu zaman ona, imamlarının vera, dürüstlük, doğruluk ve fıkhi bilgileri malum olan muteber İslam mezheplerinden birine tabi olmak caiz olur, vacip olmaz. Bu mezheplerden birini taklit eden mukallide gereken, bu mezhebi doğruya yaklaşması ve Allah'ın dinini tarif etmesi itibariyle taklit ettiğini bilmektir. Bu kaynak sadece mukallitlerinin seçtiği bir mezhebe mahsus değildir, ancak müslüman ümmetin hak ve ictihada ehil olanları arasında dağılmıştır. Bir mukallide, kendi mezhebinden başka bir mezhebe tabi olanı yadırgaması asla uygun olmaz. Veya ona mezhebinden dolayı düşmanlık etmesi, onun taklit ettiğini kesinlikle batıl sayması, arkasında namaz kılmaması doğru olmaz. Bilmiyor mu ki, selefi salihin-ki taklit ettiği imam da onlardan biridir-aralarındaki fıkhi ihtilaflara rağmen birbirlerinin arkasında namaz kılıyorlardı.

18-Kötülenen ihtilafın diğer bir kısmı da bir mezhebi taklit edenlerle taklidi yadırgayan diğerleri arasındaki ihtilaftır. Bazan mukallit, sünnetle sabit olan bir uygulamayı mezhebinin görüşü (o yönde) olmadığı için terkeder. Ruku'a giderken ve kalkarken elleri kaldırmak gibi. Sünnete uyan, taklitçiyi ayıplar. Taklitçi ise mezhebinin görüşü böyle olmadığı gerekçesiyle ilgili hadisi kabul etmez. Sünnete uyan ayıplamasını artırır, ona katı davranır, çoğu kez ona saldırır ve onu terk eder. Çoğu kere iki grup arasındaki husumet, yasaklanan davranışlara yol açar. İşte bu sebeple tefrika yasaklanmış, ittifak ise istenmiştir. Elleri kaldırmak ise namazın şekil kısmından (hey'etinden) olup rükünlerinden değildir. Bu şekli yerine getiren gayet güzel bir iş yapmıştır. Mevcut

27) el-Acurri, 28

28) el-Acurri, *Kitabu's-Şeri'a*, 14.

29) Bir başka ifadeyle, islam hukuk mezhepleri, şahsa, zamana, bölgeye ve sosyal şartlara göre meydana gelen olayların islama uygun çözümünün büyük ölçüde kendi devirlerine ait olmak üzere o devirlerde yaşayan islam hukukçuları tarafından ortaya konmasından ibarettir.(mütercim)

sünnet-i nebeviyyeye uymuştur. Terkeden ise bilmediğinden dolayı mazur olmalıdır.. Fakat bu (mesele) husumeti, düşmanlığı ve haramı işleyenin ayıplandığı gibi şiddetli bir şekilde ayıplamayı gerektirmez. Ancak, mezhep imamının (bundan sonra açıklayacağımız gibi) geçerli bir özürden dolayı bu sünneti almadığına inanmakla beraber, bu gerekçeyi gösterme hususunda açıklama lütfunda bulunması gerekir. Mukallit, bu gibi işlerde (ki elleri kaldırmayı misal verdik) başkasının uygulamasını kabul etmezse, o kişiyi terk etmesi, (onunla ilişkiyi kesmesi) ona düşmanlık etmesi caiz olmaz. Zira bir araya gelmek ve kaynaşmak dinen vacip olan şeyler cümlesindedir. Bir müstahaptan dolayı ise bir vacibi terketmek caiz değildir³⁰.

Kötülenen ihtilafın bir kısmı da İslam hukukçuları ile mutasavvıflar arasında gördüğümüz ihtilaftır. İslam hukukçuları, kalbin tezkiye (manevi temizlik)ve arındırılmasının luzumu ve kalple ilgili çeşitli durumlar hakkında tasavvufçuları tasavvufçular da İslam hukukçularının batına (iç aleme) önem vermeyip, zahire yapışmalarını ve bazan fikhçilik için bir ölçü bulunmadığını fikhçilere karşı ileri sürerek onları yadırgarlar. İki taraf arasındaki bu ihtilaf, bu yönüyle çoğu kez, tarafları tefrika, birbiriyle ilişkiyi keserek buğuzlaşma ve kötülenen ihtilafta kendilerine layık olmayan bir seviyeye götürür.

2-Beğenilen İhtilaf

19-Müslümanların müşriklere olan muhalefeti, şer'an (dinen ve hukuken) övülen ihtilaflardır. Çünkü onlara muhalefet, müslümanların hak olan dinlerine sarılmalarının gereklerindedir. İslam şeriatı, müşriklere muhalefeti emretmiş, onlara benzemeyi yasaklamıştır. İster İslamın emretmesi ve yasaklaması kesin ve bağlayıcı veya mendup ve müstehap bir tarzda olsun isterse o emir ve yasaklama, kafirlerin zahir halleri, adetleri, arzuları ve batıl inançlarıyla ilgili hususlarda olsun farketmez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sonra seni emirden bir yol (şeriat) üzerine kıldık. Ona uy, bilmeyenlerin boş arzularına uyma. Onlar, Allah'dan yana sana bir fayda veremezler. Şüphesiz zalimlerin bazısı bazısının dostudur. Allah ise sakınanların dostudur*"³¹. (Ayette geçen) "*bilmeyenler*" in içerisine, Allah'ın şeriatine (dinine) muhalefet eden herkes girer. "Boş arzular" içerisine ise boş olarak arzuladıkları her şey ve müşriklerin batıl dinlerinin gereklerinden olup üzerlerinde buldukları zahiri durumlar ve buna tabi olan hususlar girer. Nebi (s.a.v) güneş doğarken ve batarken namaz kılmayı, kafirlerin bu vakitte güneşe secde etmeleri sebebiyle yasaklamıştır. Herne kadar müslümanlar yasaklanan benzeme niyetiyle bunu yapmasalar da görünüşte onlara (kafirlere) benzemeleri yasaklanmıştır. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Kim bir kavme benzerse o ondandır.*" Yani İbni Teymiyye'nin dediği gibi, kendilerine benzediği ölçüde onlardan olur. İmam Ahmet, müşriklerin bayramlarında bulunmanın mekruhluğuna delil getirdi ve şöyle dedi: " Bayramlarında onlara benzenilmez, bayramlarında davetlerine icabet edilmez ve onlara yardım edilmez. Fakat, (bundan dolayı) dini bir maslahat veya zaruret için onların zahir

³⁰) Bilindiği üzere namazda iftitah tekbirinin dışındaki intikal tekbirlerinde elleri kaldırma konusunda Hz. Peygamber'den iki ayrı uygulama nakledilmiştir. Bir rivayete göre Hz. Peygamber bu tekbirlerde de ellerini kaldırmış diğer bir rivayete göre ise kaldırmamış yahut önceleri kaldırsa da daha sonra bu uygulamayı terketmiştir. Konu Hanefiler ile Şafiiler arasındaki esas tartışmalı noktalardan biridir. Hanefiler intikal tekbirlerinde elleri kaldırmama uygulamasını esas alırken Şafiiler elleri kaldırma yönündeki uygulamayı sürdürmektedirler. Her ikisinin de dayandığı hadisler vardır. Ancak bu mesele namazın farzlarından olmayıp sünnetlerindedir. Dolayısıyla ilgili tekbirleri alırken ellerini kaldıranın da kaldırmayanın da namazı bozulmaz. Aksine her biri bir sünneti yerine getirdiklerinden ötürü sevap kazanırlar. Bu sebeple bu gibi meseleleri haddinden fazla bütüp husumet sınırına vardırılmamak gerekir. (mütercim).

³¹) Casiye, 45/18

yaşayışlarında müşriklere muhalefeti terk etmek caiz olur. ibni teymiyye şöyle diyor: "Şayet müslüman, harp olmayan küfür diyarında veya harp diyarında (darü'l-harbde) olsa, zaruret olduğundan dolayı zahir yaşayışlarında kafirlere muhalefet etmekle emrolunmaz. Bilakis kişiye uygun olan, bir dini maslahat olduğu zaman zahir yaşayışlarında bazan onlara iştirak etmesidir. Onları dine davet veya onların zararını müslümanlardan def etmek ve bunlar gibi uygun olan maksatlarda onlara uymak caizdir³².

20- Övülen ihtilafın bir kısmı da müslümanların cahiliyet dönemine ait (yahut o döneminkine benzer olup günümüzde uygulanan) adet, gelenek, ibadet ve bayramlara muhalefet etmeleridir. Zira Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: "(Ey Peygamber hanımları) Yerlerinizde oturun eski cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın..."³³. Buhari-müslim'in rivayet etteği bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur: "Yanaklara vuran, cepleri yaran ve cahiliyye davası güden bizden değildir"³⁴. Müslümandan istenen, cahiliyye hareketlerine muhalefet etmek olunca, bu (muhalefet) o filiyatı terketmekle, ondan uzaklaşmakla ve ondan yüz çevirmekle gerçekleşir. Kim cahiliyye fiillerini ihya eder, ister ve ona çağırırsa büyük bir günaha düşmüş, İslam şeriatine/dinine muhalefet etmiş olur.

Hadis-i şerifte buyurulmaktadır ki: "Allah'ın en çok buğz ettiği üç grup insan vardır: Harama sapan, İslamda cahiliyye adetini arzulayan ve haksız yere akıtmak için bir insanın kanını isteyendir." Hadiste geçen "**bağa**" kelimesi, istemek ve murat etmek anlamındadır. Kim İslamda cahiliyye adetlerinden bir şeyi yapmak isterse bu hadisin kapsamına girer. Cahiliyye adetinden maksat, ibadet ve diğer şeylerde onların adetleridir.. Cahiliyye işlerini "sünnet" kelimesiyle ifade etmek, kelimenin sözlük anlamının aslında vardır³⁵.

3- Caiz/Makbul Olan İhtilaf

21-Bu da, ihtilaf ve icthadın caiz olduğu icthadi meselelerde müctehit, mutfi, hakim ve fıkıhçıların ihtilafıdır. Bu ihtilaf kat'i nass bulunmayan yerlerde olur. Caiz olan ihtilafın pek çok delili olup bazıları şunlardır:

1-Peygamber (s.a.v) den gelen bir sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: "Hakim hükmedip icthad ettiğinde isabet ederse iki sevap alır, hata ederse bir sevap alır³⁶." Hadis şu açıdan delildir: Bir kere hadiste müctehidin hata edebileceği ifade edilmektedir. Bunun manası şudur: isabet edenle hata eden müctehit arasında ihtilafın bulunması mümkündür. Zaten Fiilen de ihtilafın bulunmasıyla bu imkan gerçekleşmiştir. Hadis-i şerif müctehidlerden ihtilaf edene yani hata edene ve isabet edene sevabın bulunduğunu ortaya koymuştur. Bunun manası şudur: müctehitlerin ihtilafi caizdir, makbuldür. Çünkü, sevap, kötülünen şeyi yapmaya bağlanmaz. Bu gayet açıktır.

2-Sahabe, peygamber (s.a.v) zamanında ihtilaf etti. Beni Kureyza'da ikinci namazını eda etmeleri için onlara verdiği emri anlamada ihtilaf etmeleri gibi. Bazıları ikindiyi, vaktinde yolda kıldılar, bazıları da vaktinden sonra Beni Kureyza'da kıldılar. Peygamber (s.a.v) onların yaptığını öğrenince gruplarından hiç birini yadırgamadı. Bu gösterir ki, onların ihtilafi caizdir/makbuldür.

³²) bn Teymiyye, *İktizau's-sıratı'l-müstakim*, 176-177.

³³) Ahzab, 33/33.

³⁴) Buhari, Cenaiz: 38; Müslim, İman: 165.

³⁵) Münavi, *Fezvu'l-Kadir Şerhu Camiu's-Sağir*, I, 81.

³⁶) Buhari, İ'tisam: 21; Müslim, Akdiye: 15.

3-Sahabe-i Kiram- Hulefa-i Raşidin de onlardan olduğu halde ictihat etmişlerdir. Ve onlardan hiç biri bu ihtilafı yadırgamadı. Bunun makbul bir ihtilaf olduğu onların icmasıyla sabit olmuştur.

4-Sahabe asrından sonra ve bu güne kadar İslam hukukçuları, kimseyi yadırgamadan, ictihadi mes'elelerde ihtilaf etmeye devam etmişlerdir. Bu gösteriyor ki, ümmetin icması (icma-i ümmet) ile bu ihtilaf, caizdir.

4-Caiz Olan İhtilafın Şartları

22- Caiz/makbul olan ihtilafın fıkhı ve hüküm çıkarmayı bilen basiret ehli İslam hukukçularınca yapılmış olması şarttır. Yani fıkıh ve usul-ü fıkıhta kararlaştırılmış ictihat şartları kendilerinde tam olarak bulunan müctehitlerin ictihat ve ihtilaflarının, görüş ve ictihadın caiz olduğu, hükmü üzerine kat'î delil bulunmayan fer'i mes'elelerde olması gerekir. Çünkü nassın bulunduğu yerde ictihada cevaz yoktur³⁷. Müctehitlerin gayesinin-başka değil hak ve doğruya ulaşmak olması gerekir. Bundan dolayı-ibni Hazm'ın dediği gibi "Sahabeyi ihtilaflarından dolayı kötölemek doğru olmaz. Çünkü onlar Hakkı aradılar ve ona ulaşmak için çalıştılar, onlar mükafatlandırılmışlardır..³⁸" Müctehitler, Hakka ulaşmak için güçlerinin yettiği en son gayreti sarf ederler. Onlardan birisi sarf edilen gayrette noksanlık yapıp sonra da muhalefet ederse onun muhalefeti, kötülenmiştir. Şer'i delil bilindiği zaman veya az bir gayretle bilinmesi mümkün olduğu zaman ictihat (çaba) hususunda noksanlık göstermesi dolayısıyla muhalifin mesuliyeti artar. Belki bu durumda onun muhalefeti, kendisinden sarfetmesi istenilen gayreti sarfetmesi hususundaki noksanlığına isaret (karine) olur. Fakat şer'i delil gizli (hafî), kapalı ve ona vakıf olunması veya ulaşılması zor olduğu zaman durum bunun tersinedir. Bu durumlarda delilin gerektirdiği hususa muhalefet eden müctehidin sözü, elindeki gayreti sarfetmesine rağmen, ona ulaşmaya muvaffak olmadığına işaret olur. Ve yine ihtilafın tefrikaya, uzaklaşmaya ve kalplerin ayrılığına götürmemesi şarttır. Çünkü, bu gibi işlerin meydana gelmesi, ihtilaf edenlerin veya onlardan bir grubun kalplerine hevanın karıştığına delildir. Bundan dolayı, her iki taraf bazan da ikisinden birisi muhalefetine binaen uzaklaşma ve tefrikaya sebep olduğu zaman kötülenir. Sahabe-i Kiram, -bilindiği gibi-hükmettikleri veya fetva verdikleri ictihadi mes'elelerde ihtilaf ettiler fakat kalpleri ayrılmadı bilakis birbirine ısınmış olarak kaldı.

E-MAKBUL OLAN İHTILAF DÜŞKÜN (HARİS) DEĞİLİZ

2-Bu ihtilaf, ihtilafın caiz olan kısımdan olmakla beraber biz ona düşkün değiliz ve ona teşvik te etmiyoruz. Fakat böyle bir ihtilaf olduğu zaman da onu garip karşılamıyoruz. Bunun sebebi ise, ictihadi meselelerde bile şüphesiz ittifakın ihtilafın daha hayırlı olmasıdır. ihtilaf ne kadar da caiz olsa ona teşvik etmek ve düşkün olmak caiz olmaz. Çünkü bunun manası, kasden meydana gelmesini caiz görmektir. Bu da şer'i delilin gereğine muhalefeti caiz görmektir ki, bunun sonunda ihtilaf meydana gelir. Bu ise kesinlikle batıldır. Yine sadece doğruya ve hakka ulaşmayı hedeflemek caiz olan ihtilafın şartlarından değildir. Bu da ihtilafın meydana gelmesini teşvik etmeye uygun düşmez.

VIII-ÜMMETİN İHTİLAFI RAHMETTİR

³⁷) Burada müellif, nassın bulunduğu yerde ictihat yoktur, demişse de bu ifade mutlak olarak doğru değildir. Zira hakkında nass bulunan hususlarda da ictihat yapıldığı bir gerçektir ve yapılan ictihatların önemli bir kısmını bu hususlar oluşturmaktadır. Belki bu ifadeden müellifin kastı şudur: Sübutu ve delaleti kesin olan hususlarda ictihada gerek yoktur. Kaldı ki bu hususlarda bile ictihat yapılabilmektedir. Zira nasların zahirinin uygulanması problem oluşturduğu zaman makasidu's-Şeri'a denilen nasların ruhundan hareket etme şeklindeki ictihadın alanı bazan subutu ve delaleti kesin naslar olmaktadır. (Mütercim).

³⁸) İbn Hazm, *Usulu'l-Ahkam*, 645.

24-Bazılarının zikrettikleri bir hadisle, bizim görüşümüze itiraz edilebilir. O hadis şudur: ”*Ümmetimin ihtilafı rahmettir.*”³⁹ Zira bu hadisten, ihtilafa düşkünlük ve teşvik anlaşılır. Çünkü rahmetteki espi ona ve sebeplerine düşkün olmaktır. ihtilaf ise rahmetin sebeplerindedir. işte bunun tamamı, "Biz ihtilafa düşkün değiliz ve ona teşvik etmiyoruz" şeklindeki sözümüze aykırıdır. Ancak bu itiraza iki yönden cevap verilebilir:

Birinci yön: Bu hadis, sahih değildir. *Sehavi* şöyle demiştir: Bazı alimler bu hadisi çok zayıf senetlerle bazıları ise zayıf senetle mürsel olarak zikretmişlerdir⁴⁰. İbni Dibağ eş-Şeybani de şöyle demiştir: Alimlerin çoğu bu hadisin aslının olmadığını söylemiştir. Fakat *Hattabi* bunu *Ğaribü'l-Hadis* 'inde istidraden (dolaylı olarak) zikrederek kendisine göre aslının olduğunu hissettirmiştir⁴¹. İmam Sübki'nin değerlendirmesi ise şöyledir: Hadisçilere göre, bu rivayet maruf (meşhur) değildir, ne zayıf, ne de uydurma bir senetle onu bulamadım, aslının olduğunu zannetmiyorum. Ancak bu bir kimsenin sözü olabilir. Belki de birisi "ümmetimin ihtilafı rahmettir" deyip, bazıları da onu alarak, hadis zannetmiş ve peygamberin sözü saymıştır. Hala inanıyorum ki, bu hadisin aslı yoktur. Bunun asılsız olduğuna rahmetin ihtilaf etmemeyi gerektirdiğini bildiren ayet ve sahih hadislerle delil getirilmiştir⁴². Suyuti *Camii's-Sağır* 'inde şöyle demiştir: Bu hadisi Nasr el-Makdisi, *el-hucce* 'sinde ve Beyhaki *Risaletü'l-Eşari* 'sinde senetsiz olarak zikretmiştir. Huleymi, Gazi Hüseyin, imamü'l-Harameyn ve diğerleri bu hadisi nakletmişlerdir. Belki bize ulaşmayan bazı hadis hafızlarının kitaplarında tahriç edilmiştir. Münavi, suyuti'nin şu sözüne bağlı olarak şöyle demiştir: "Sübki şöyle demiştir... (ve ondan zikrettiğimiz sözünü nakletti). Sonra da Münavi şöyle dedi: Hafız el-İraki, bunun senedinin zayıf olduğunu söylemiştir⁴³. Bu asrın muhaddisi üstad, şeyh Muhammed Nasuruddin el-Elbani ise şöyle demiştir: Bu hadisin aslı yoktur. İbni Hazm'dan nakledildiğine göre, o bu hadis batıl ve mekzuptur, demiştir⁴⁴. Buna göre, hadis sahih değildir veya çok zayıftır ki bunun gibisiyle delil getirilmez. Delil getirmeye elverişli de değildir.

İkinci yön: Bununla delil getirmenin sahih olduğunu farz etsek bile, o zaman bundan kast olunanı, "Müctehitlerin icthadın caiz olduğu yerlerdeki ihtilaflarına" hamletmek mümkün olur. O zaman da böyle bir ihtilaf o müctehitlere ve ümmete rahmettir, (denilebilir). ihtilaf eden müctehit alimlere ihtilafın rahmet olması, zikrettiğimiz hadise göre isabet ettikleri kadar sevap almaları dolayısıyladır. İmmet için rahmet olmasına gelince: Şüphesiz müctehitlerin ihtilafı, ancak icthad ettikten sonra olur. Müctehitlerin, ümmetin yüzyüze geldiği hadiselerden hakkında açık delil olmayan hususta şer'i ahkamı bilmek için yaptıkları icthad ise, İslam hukukunda teşvik edilmiştir. Çünkü ümmet, bütün işlerini düzenleme noktasında ve işlerini idare etmekte İslam hukukunun geniş sahasında ve çerçevesinde yürümeye başlayacaktır. Onun bu çerçevede yürümesini sağlayacak olan ise nas ve icthattır. Bunlar ise Allah Teala'nın rahmetine vesiledir. Müctehitlerin teşekkürüne layık icthadlarından sonra ihtilaf etmelerinde, delillerini ve görüşlerini açıklamaya bir vesile vardır. Ve böylece o görüşlerin mukayesesi, Allah'ın Kitabı ve Rasülü'nün sünnetine en çok benzeyen (uygun olan)in bilinmesi mümkün olur. Bu sebeple de bu görüşe uyulur. Şüphesiz Allah'ın Kitabı ve Rasülü'nün sünnetine en

³⁹) Acluni, *Keşfu'l-hafa*, ,64.

⁴⁰) Sehavi, *el-Makasidu'l-hasene*, 26-27.

⁴¹) İbn Dibağ eş-Şeybani, *Temyizu't-tayyib mine'l-hadis*, 85.

⁴²) Alusi, *Tefsir*, IV, 24.

⁴³) Münavi, *Feyzu'l-Kadir*, I, 212-213.

⁴⁴) Elbani, *Silsiletü'l-ahadisü'd-daiife ve'l-mevzu'a*, 76.

uygun olan görüşe uymak Allah'ın rahmetine bir vesiledir. Çünkü güç ve imkan dahilinde olan ancak budur.

IX-MÜCTEHİTLERİN GÖRÜŞLERİNİN İSABETLİ VE İSABETSİZ OLANI

25-Mademki müctehitlerin ihtilafı caizdir. O halde onların bütün görüşleri doğru ve gerçek sayılır mı? Ve onların hepsi isabet etmiş midir? etmemiş midir? Bazıları, bu sorulara olumlu cevap vererek müctehitlerin bütün görüşlerinin gerçek ve doğru olduğunu ve her birinin isabet etmiş olduğunu kabul etmiştir. imam Şa'rani, el-Mizanü'l-Kübra'sında bunu açıklamış ve savunmuştur. Zira o, müctehitlerin görüşlerinin insanların dindeki kuvvet ve zayıflığına göre, onların durumlarına şiddet ve hafiflik getirmenin dışında kalmayacağını söylemiştir." Mizan'ın mukaddimesinde Şarani şöyle demiştir:" Şeriat alimlerinin görüşleri, her insanın seviyesine yakın, en yakın, uzak ve en uzak arasındadır, ve onların görüşlerinde bildiğimiz kadarıyla şeriatın/İslamın dışında hiç bir görüş yoktur. İslam, iman ve ihsan derecesinde farklı olsalar da şeriat nurunun ışığı onları kaplar ve kuşatır. Daha sonra Şa'ranışöyle demiştir:" Onların görüşlerinden hiçbirinin, ölçünün iki mertebesi (olan) şiddet veya hafifliğin dışında olduğunu göremezsin. Şüphesiz şeriat genişliğinden dolayı onların söylediklerinin hepsini kapsar"⁴⁵.

26-İslam hukukçularının çoğu -her ne kadar kesin delilin bulunmaması sebebiyle biz onu kesin olarak bilmesek te- görüşlerden sadece birinin doğru olduğunu kabul etmektedir. Sahabe-i Kiram(r.a)'ın bir kısmı diğer kısmını, ihtilaf ettikleri zaman hata ile itham ederdi. Eğer her müctehidin icthadı doğru olsaydı birbirlerinin hata yaptığını söyleyemezlerdi.

Sonra görüşlerin sadece biri gerçek olunca, her müctehid, bir başkasıyla ihtilaf etmiş olmasına rağmen isabet etmiş sayılır mı sayılmaz mı? Bu mesele ile ilgili görüşler: Denilmiştir ki, isabet eden bir tanedir.. Çünkü iki ayrı ve doğru görüşün olması mümkün değildir ve isabet eden ancak doğru görüşün sahibidir. Ve yine denilmiştir ki, herne kadar doğruya birisi ulaşmışsa da her müctehit isabet etmiş sayılır. Çünkü sahabe-i Kiramın bir kısmı diğerinin görüşünü yadırgasa da yine de bazısı bazısını isabet etmiş sayıyordu. Sonra çeşitli müctehitlerin hata ettiğini söyleyenler, hata edenlerin günahkar olması gerektiği hususunda ihtilaf ettiler. Bazısı onların günahkar olduğunu söylerken, bazıları da hataları miktarınca onların günahkar olduğunu söylemişlerdir⁴⁶.

27-Meselelerin hepsindeki kesinlik, şu hadisten elde edilmiştir: "*Hakim, hükmedip icthad ettiğinde isabet ederse, ona iki sevap hata ettiği zaman da bir sevap vardır*"⁴⁷." Bu hadis şu noktalara işaret eder:

1-Görüşlerden bir tanesi doğru diğerleri yanlıştır.

2-Doğruya isabet eden müctehit "musip", isabet edemeyen ise "muhti" (hatalı)dir.

3-Hata eden müctehide "ona bir ecir vardır" delili gereğince günah yoktur. Zira sevap günahla beraber olmaz ve onun sevabı hatasından dolayı değildir. Çünkü hataya sevap verilmez. Ancak müctehide verilen sevap hakikatı araması ve ona ulaşmak için gayret sarfetmesinden dolayıdır. İmam Şafii (r.a) şöyle demiştir: "Hataya mükafaat verilmez. Çünkü hiç kimse dinde hata etmekle emrolunmamıştır. Kişi ancak ulaşamadığı hakikatı aradığından dolayı mükafatlandırılır. Yine şu ayet, "...hata ettiğinizde sizin için

45) Şa'rani, *el-Mizan*, I, 2-6.

46) İbn Abdilber, *Camiu beyani'l-ilmî ve Fadluh*, II, 89; Gazali, *el-Mustasfa*, II, 363 vd. Şatibi, *el-Muvafakat*, II,81; İbn Abdu's-Şekur, *Fevatihu'r-rahamat*, II, 380 vd. Şevkani, *İrşadu'l-fuhul*, s. 230.

47) Buhari,i'tisam:21.

günah yoktur fakat kalplerinizin kastedtiğinde günah vardır.⁴⁸ Hata eden müctehidden günahın kalktığına delalet eder.

4-Müctehitten istenen, ictihat etmesidir. Bu onun görevidir. Ona ulaşmaya güç yetiremediği müddetçe ictihadında doğruya isabet etmesi ona farz kılınmış değildir. Çünkü Hadis-i Şerif, ona isabet etmeyi vacip kılmamıştır. Ancak ictihada gücü yettiği halde onu terkettiği zaman günahkar olur. Kişi doğruyu bilme ve hakkı idrak etmeye güç yetiremediği halde ictihat ettiği zaman bu acizliğine rağmen ictihatla emredilmiş olmaz. Çünkü doğruyu bilebilmek şartıyla ictihatla emredilmiştir. Onun ictihadı, bir işte hatalı bir görüşü gerektirdiği zaman onunla amel etmesi gerekir. Şer'an bununla emredildiği veya isabet ettiğinden dolayı değil, ancak şeriat ona ictihadının onu ulaştırdığı ile amel etmesini ve bilmesi mümkün olanla amel etmesini emretmiş olmasından dolayı böyledir. O ancak doğru gördüğü görüşe güç yetirmiştir. Onun gücü doğru görüşü bulmaya yettiği için onu bulmakla emrolunmuştur. Bu göstermektedir ki, kible hususunda ictihat edenler, dört cihete doğru namaz kıldıkları zaman, kibleye isabet eden kesinlikle bir kişidir, ama hepsi emroldukları şeyi yapmışlardır ve üzerlerinden günah kalmıştır.. Bilemeyenlerden ise kibleyi tayin etmek düşmüştür. Her birine vacip olan , ictihattan sonra gücünün yettiğini yapmasıdır. O da "bu Kâbe yönüdür" diye kanaat getirdiği taraftır. Zira o, bilmeye gücü yetmek şartıyla doğruyu bulmakla emrolunmuştur. Bu durumda kibleyi bulamadığı müddetçe doğru olduğuna inandığı ile amel etmekle yükümlüdür. Ve yine bu durumda onun kibleyi tayini, güç yetirebilmesi dolayısıyladır. Yoksa İslam hukukunun onu mecbur tutması dolayısıyla değildir⁴⁹.

X- İHTİLAFIN SEBEPLERİ

A- Mezmun Olan ihtilafın Sebepleri:

28-Bu sebepler, cehalet, heva ve bağı (haddi aşmak) diye özetlenir. Bu sebepler bir araya gelir ve bunlardan en kötü suret ve şekildeki ihtilaf doğar. Bazan kötülünen ihtilafтан ayrılık çıkar ve bu, ihtilafçıların günaha girmesine ve helakine sebep olur.

1-Haddi Aşmak (Bağı)

29-Bağı, haddi aşmaktır. İbn Manzur şöyle demiştir: Her şeyin haddinden fazlasını yapmak, bağı'dır. Bu esasa göre alimler bağı'yı şöyle tanımlamışlardır: Bağı, Bozgunculuk istemek, zulüm, haset, kibirlenme ve yalandır. Çünkü bu şeylere bulaşan istenilen sınırı aşmıştır. K.Kerim, bağı'nın ehl-i kitabın içine düştüğü kötülünen ihtilafın sebeplerinden olduğunu açıklamıştır. İster bu ihtilaf kendi aralarında olsun isterse müslümünlarla aralarında olsun farketmez. Allah c.c şöyle buyurmaktadır: "insanlar bir tek ümmet idi, Allah peygamberleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi. insanların ayrılığa düşecekleri hususlarda aralarında hüküm vermek için onlarla birlikte doğru kitaplar gönderdi. Ancak kitap verilenler kendilerine belgeler geldikten sonra aralarında ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler. Allah insanları ayrılığa düştükleri gerçeğe kendi izni ile erdirdi. Allah dilediğini doğru yola iletir⁵⁰. "Allah katında yegane din, iSLAM'dır. Ancak, kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın ayetlerini, kim inkar ederse bilsin ki Allah, hesabı çabuk görür.⁵¹" İbn Kesir, tefsirinde bu ayetle ilgili olarak şöyle demiştir: Yani, bazısı bazısına karşı haddi aştı, birbirine sırt çevirmeleri, buğz ve hasetleşmelerinden dolayı doğrudan

48) Ahzab,33/5.

49)İbn Teymiyye, *M.Fetava*, II, 27-30; İbn Abdurabbih, *Camii'l-ilm*, II,89; İbn Hazm, *el-İhkam*, 648; Şevkani, *İrşadu'l-fuhul*, 231.

50) Bakara, 2/213

51) Al-i Imran, 3/19.

ihtilaf ettiler. Bazısı, diğer bazısının kendine olan buğzunu, -yaptıkları doğru bile olsalaralarında var olan bütün söz ve fiillerdeki ihtilafa yordu⁵².

30-Bazan müslümanlar arasında bu gibi kötülenmiş, beğenilmeyen iş veya buna benzer bir şey bulunur. Bu da tefrika ve kötülenmiş ihkilafa sebep olur. Çünkü, insanların tabiatında, zulümetme kabiliyeti, haset ve bozgunculuk yolu ile de olsa yer yüzünde yücelik (hakimiyet kurma) arzusu vardır. Bunların hepsi, bağı'nın alametlerindedir. Müslümanlar arasında bulunan bağı'nın şekillerinden biri de, bir grubun caiz ve meşru olan bir işi yapması diğer grubun da haddi aşarak birinciyi yadırgamasıdır. Ezan, kamet, kunut, istiftah duası, cenaze namazı, bayram namazları ve benzeri çeşitli ibadetlerde olduğu gibi... Bu ibadetlerin hepsinin şekil ve yapılış tarzı meşrudur, caizdir. Ancak bunlarla ilgili⁵³ görüşler efdaliyet hususunda olup meşruiyet hususunda değildir. Fakat bağı sebebiyle bazısı bu ibadet çeşitlerinde kendinin seçip yaptığını yapmayı yadırgar. Bu yadırgamayla yetinmez, bilakis ona düşmanlık besler ve ondan uzaklaşır böylece de da kötülen ihtilafa düşer.

Yine müslümanlar arasında bulunan bağı'nın şekillerinden biri de her grubun birbirinde bulunan doğru ve yanlış tenkit etmesidir. Bu ise tefrika ve kötülen ihtilafa sebep olur. Çünkü her topluluk, diğerini, benimsediği doğruyu iyi bilmesiyle beraber onun kabul ettiğini yadırgadığından dolayı haddi aşan kimseler olarak kabul eder. Ve bu onu kendi yanlışını yadırgamaması sonucuna götürür. Bağı'nın bu şekline şu ayet-i Kerime delalet etmektedir: "*Yahudiler, Hristiyanlığın bir temeli yoktur, Hristiyanlar da yahudilerin bir temeli yoktur dediler...*"⁵⁴ Bu ayet bağı'nın alametlerinden olan bu beğenilmeyen davranışta her iki topluluğu da kötölmektedir. Bu durum kısmen müslümanlar arasında da görülmektedir. Mesela: Mutasavvıfların, zahire aşırı düşkünlüklerinden dolayı İslam hukukçularını yadırgadıklarını görürsün. İslam hukukçuları da mutasavvıfları batına olan düşkünlüklerinden dolayı yadırgarlar. Her grup, diğer grubun benimsediği doğru ve yanlış yadırgar böylece de diğerinin gittiği yolun bozuk olduğunu söyler bu da tarafları kötülenmiş ihtilafa sevkeder ve taraflar arasındaki buğz ve tefrikayı artırır, galeyana getirir. Bunun yegane sebebi, haddi aşmak ve her grubun diğerinin yanındaki gerçek ve doğruyu itiraf ederek, insaf göstermemesidir. Herkesin boyun eğmesi gereken doğruluk ölçüsü, şüphesiz Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Tarafların yanında bulunan ve Kur'an ile sünnetin doğruluğuna şahitlik ettiği şey gerçektir ve doğrudur. Kur'an ve sünnetin doğruluğuna şahitlik etmediği şey ise batıldır. Şüphesiz İslam, organlarla yapılan ve zahir amelleri getirdiği gibi kalple yapılan ve batını (manevi) amelleri de getirmiştir.

2-Hevâ

31-Heva ise, nefsin arzuladığı, isyan (masiyet/günah) ve şehvet gibi şeylerdir. Heva, Kur'an-ı Kerimde hep kötülenir tarzda zikredilmiştir. Hevanın kalbe karışması, nefsin batıl olan isteğine kalbin de uymasına sebep olur. Böylece, hevasına uyan hak ehliyle kötülenmiş olan ihtilafa girer. Peygamberlerle yahudilerin yaptığı ihtilaf bu kabildendir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "*Ne zamanki, Allah katından onlara kendilerinde olanı tasdik eden kitap geldi ki, onlar bundan önceleri inkar edenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerdi. Bildikleri gelince onu inkar ettiler. Allah'ın*

⁵²) İbn Kesir, Tefsir, I,354.

⁵³) Bakara, 2/113.

⁵⁴) Bakara, 2/89.

*laneti inkar edenlerin üzerine olsun*⁵⁵” O yahudiler, şüphesiz gerçeği biliyor ve peygamberin ortaya çıkışını bekliyorlardı. Peygamber (s.a.v.) arzuladıkları toplumdan çıkmayınca, peygamberi kabul etmediler ve ona inanmadılar. Bu kötülenmiş durum kısmen müslümanlar arasında da bulunur. Ancak muayyen bir mezhep, muayyen bir grup ve muayyen bir şahsın görüşünü kabul etmek bunun şekillerindedir. Nitekim bazı kimseler, kendilerine emreden kişinin reisliğine ancak o kişi, belli bir gruptan ve belli bir mezhepten olduğu zaman razı olur.

32- Sivrilme ve başkalarına galip gelme arzusu hevânın kısımlarındandır. Bu heva, bazen kişiyi yalana götürür. Ve şeytan ona fasit (bozuk/yanlış) yorumların (tevillerin) kapısını açar, o yorumları onun gözünde süsler ve yaptığını ancak dini himaye ve İslama teşvik için yaptığını onun kalbine düşürür. Gerçek şu ki, nefsi hevadan kurtarmak zor bir iştir fakat imkansız değildir. Müslümana gereken, kendisine hevadan hiç bir şey bulaşmaması için nefsinin daima kontrol altında tutmaktır. Nefsinden onu yok etmeye güç yetiremediği zaman en azından ona uymamalı ve ona karşı çıkmalıdır. Çünkü hevaya uymak, sapıklıktır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Ey Davut, seni şüphesiz yer yüzünde hükümler kıldık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet, hevaya uyma yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, onlara hesap gününü unutmalarına karşılık çetin azap vardır*⁵⁶.” Hadis-i Şerifte ise *"Sizden biriniz hevasını benim getirdiğime (Kur'an'a) tabi kılmadıkça gerçek mümin olamaz"*⁵⁷ buyurulmuştur.

3-Cehalet

Cehalet, kötülenmiş ihtilafın sebeplerindedir. Genellikle insanın bilmedikleri bildiklerinden daha çoktur. İnsan hakikatı bazan unuttur, olumsuz bulup inkar ettiği şeyi iyice araştırmaz ve zanneder ki, yalnızca kendi bildiği doğru ve gerçek başkası iseyanlıştır. Bu da onu, aralarında düşmanlık ve husumete sebep olacak şekilde muhalifini yadırgamaya yöneltir ve kötülenmiş ihtilafa düşer. Belki bu durum onu Haricilerde olduğu gibi, onu mualifini kötülelemeye mal ve ırzını mubah nifakları değil görmeye götürür. Müslümanlarla haricilerin kötülenmiş ihtilafa düşmelerinin sebebi, munafıklıkları değil cehaletleridir. Nitekim ilgili hadisler de bunu göstermektedir.. Hadislerin bazıları şöyledir: "...Kur'an-ı okurlar, okudukları Kur'an, onların boğazlarından aşağıya geçmez. Okun yaydan fırladığı gibi imandan fırlarlar"; "Ondan hiç bir şey bilmedikleri halde Allah'ın kitabına çağırırlar". Onlar Kur'an'ı çok okumalarına rağmen onun manalarını ve şeriatın maksatlarını anlamazlar. Düşündükleri şeyi şeytan onlara karıştırır ve bu onları müslüman cemaate karşı gelmeye ve onlara muhalefet etmeye sevkeder. Öyle bir dereceye kadar ki, onlar gayri müslimleri öldürmekten sakınırlar ve müslümanların kanlarını mubah görürler. Cehalet, bazan basit olur ve böylesi bir cahil hakkı işitip hatırladığı zaman cehaletinden vaz geçer. Bazı haricilerin ibni Abbas kendilerine gidip onlarla mücadele ve münakaşa edip şüphelerini giderdiğinde, ibni Abbas'tan hakikatı dinledikten sonra cehaletlerinden vaz geçmeleri gibi. Bazen de cehalet katı olur-özellikle ona haddi aşma (bağy) ve heva karıştığında böyle olur-bu durumda, bütün delilleri dinletsen bile cehalet sahibini cehaletinden döndermek ve şüphesini gidermek zor olur.

⁵⁵) Sad, 38/26.

⁵⁶) Mücadele, 58/11.

⁵⁷) Mezheplerle ilgili hadislerin tenkit ve değerlendirmesi için bk. Fazlurrahman, İslâmi İlimler Metodolojisi.

ibni Abbas'ın kendilerine takdim ettiği delil ve burhanları deddeden hariciler buna örnek gösterilebilir.⁵⁸

B- CAİZ OLAN İHTİLAFLARIN SEBEPLERİ

34-Müctehitlerin ihtilafı, fıkıh, usul ve hilaf kitaplarından öğrenilebilecek bir çok sebebe dayanır. Bizim burada maksadımız, izah ve beyan hususunda sözü uzatmak değildir. Ancak bu sebepleri söylemekle yetineceğiz. İslam hukukçularının ister Kur'an isterse hadis nassı olsun, nasları açıklama prensipleri hususundaki ihtilafları onları bunlardan çıkardıkları hükümlerde de ihtilaf etmeye sevk etmiştir.

ihtilaf etmelerinin sebeplerinin birisi de, bazı İslam hukukçularına Hz. peygamberin sünneti güvenilir bir yolla ulaşır, o da hadisin mana ve maksadını anlar, ve onun gerektirdiğini söyler. Bu sünnet diğer İslam hukukçusu veya İslam hukukçularına ulaşmaz o zaman da bunlar icthad ederler (hüküm rey ile belirleme yoluna giderler). Bazan onlar da icthadlarıyla sünnetin gerektirdiğine ulaşırlar. Bazen de sünnete muhalif olan hükme/neticeye ulaşırlar. Muhalif olan müctehit bu muhalefesinde mazurdur. Bazen muhalif olduğu sünnet ona ulaşır ve muhalif olan görüşünden döner ve ihtilaf ortadan kalkar. Bazen de bu sünnet ona ulaşmaz. O zaman muhalif olan görüşünde devam eder. Bazen de diğerleri onu taklit ederek veya söyleyen hakkındaki iyi düşünceleri dolayısıyla o görüşe tabi olurlar. O zaman da bu muhalif görüş, kendisinden sonra gelenlere kalır ve ondan dönmezler.

Bazen hadis-i şerif, İslam hukukçusuna güvenilir olmayan bir yolla ulaşır, o da bu hadisi almaz. Başka bir İslam hukukçusuna ise bu hadis güvenilir bir yolla ulaşır o da bunu delil olarak kullanınca ihtilaf meydana gelir. Bazen de İslam hukukçularına hadis ulaşır, ulaştığı kanala (tarika/senede) güvenirlenir, fakat hadisin delaletinde ve kast ettiği manada ihtilaf ederler. O zaman da ondan çıkardıkları hükümlerde aralarına ihtilaf düşerler. Bu geniş bir konudur. Müslümanın bilmesi gereken şudur ki, ilim, takva ve veralarına şahit olunan müslüman fıkıh imamlarından hiç biri kasten Resülüllah'ın hadisine muhalif davranmaz. Yeterki o hadisin sahih, nesh edilmemiş bir hadis ve maksada delaleti, gayet açık olduğunu bilsin. Bu, müslümanlardan herhangi biri hakkında düşünülmediği halde, Allah'ın değerlerini ve şanlarını yücelttiği ilim ehli hakkında nasıl düşünülebilir edilebilir? Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: "Allah, sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derece bakımından yükseltir"⁵⁹. "Buna göre, hiç bir müslümana "sahih hadise muhalif davranıyorlar" gerekçesiyle dinde icthad eden imamlara tenkit (cerh) ile dil uzatması caiz olmaz. Onlar muhalefetlerinde mazurdurlar. Allah bir nefsi ancak, gücünün yettiği kadarıyla mükellef tutar. O imamlar, hakkı ve şeriatın hükümlerini öğrenme hususundaki niyet ve icthadları dolayısıyla sevap almışlardır.

Yine onların ihtilaflarının sebeplerinden biri de, bazı fikhi kaynakların delil olma derecesindeki ihtilaflarıdır. Mesela, bazı Kıyas'ı hükümler için kaynak saymaz, ona dayandırılan ve ondan çıkarılan hüküm kabul etmez. Böylece Kıyas'ı delil alanlarla almayanlar (yadırgayanlar) arasında ihtilaf bulunur. Nass bulunmayan hususlarda genel olarak ihtilaf şu sebeplerden kaynaklanır: İslam hukukçularının anlayış, kavrayış ve hüküm takdir etme derecesindeki farklılıkları, zarar ve menfaatin(maslahat ve mefsetetin) varlığını, hükümlerin illetlerini, nasların gayelerini ve şeriatin maksatlarını idrak etmek ve bunların tamamını hükmettikleri ve fetva verdikleri hadise ve vakialara tatbikteki

⁵⁸) İbn Teymiyye, iktizau's-Sıratı'l-Müstakim, 176-177.

⁵⁹) el-Acurri, 28.

farklılıkları. Bu gerçekten geniş bir konudur. Bundan dolayı Sahabe-i Kiram, devirleri peygambere yakın olmasına, Kur'an'ın inişine şahit olmalarına, şeriatın sır ve gayelerini iyi bilmelerine rağmen, hakkında açık nass bulunmayan hususlarda ihtilaf ettiler. Sahabe-i Kiram, yüksek mevkileri ve durumlarına rağmen fıkhî-ictihadi meselelerde ihtilaf edince, onların dışındakiler haydi haydi ihtilafa dūřebilir. İslam hukukçularının ihtilafları bizim canımız sıkıyor ve biz ihtilafın dini parçaladığını da sanmıyoruz. Ancak biz ihtilafı, müslüman İslam hukukçularının çalışkanlığını/dinamikliğinin bir alameti olarak görüyoruz. Bize gereken, bu büyük İslam hukukçularını takdir etmek ve onlara hürmetin yanında bu ihtilaftan istifade etmektir.

Ancak bizim canımızı sıkan, cahillerin bu İslam hukukçularının ihtilafları dolayısıyla içine dūřtükleri kötü taassup ve ihtilaf, bu büyük İslam hukukçularını hatadan münezzehten bir konuma getirme, bunların görüşlerini Kur'an ve sünnetin üzerinde tutma ve bunlardan başka, mutaassıp cahillerin bu büyük imamların söylemedi görüşlere varmaları(onların cümlelerine onların yüklediği anlamlar yüklemeleri)... gibi hususlardır. Allah'ın kitabından bir ayeti anlamayacak kadar cahil olmalarına rağmen dinde ictihad etmeyi kendileri için caiz ve mümkün görüp taklitçi olmama iddiasında bulunanlar ve kendilerinin (mezhep imamlarına değil)Kur'an ve Sünnete uydukları gerekçesiyle müctehit imamları tenkit etmeyi kendileri için caiz görenler de canımızı sıkan hususlardandır. Mesele, gayet açık ve basittir. Buna göre, hükümleri kaynağından çıkarmaya kimin gücü yetiyorsa, bunu yapsın. Kim bundan aciz olursa ona saę ve ölmüş olan ilim ehlinden yardım istemek düşer. Bu da, dirilere müracaat edip sormakla, ölülerin ise güvenilir, sahih kitaplarına müracaat etmekle olur. immet içerisinde ilimlerine şahit olunmuş ve mezhepleri muhafaza edilip kabul görmüş İslam hukukçuları bu alimlerdendir. Kabul ve takip ettiği mezhepte sahih hadise muhalif bir görüş olduğunu gören bir kimse, mana ve sihatinden emin olduktan sonra ilgili hadisle amel etsin. Çünkü mezhepleri takip edilen bütün İslam hukukçuları, "hadis sahih olunca benim mezhebim odur" demişlerdir.

Allah efendimiz Muhammed'e, Âl ve Ashabına rahmet eylesin!